

- Når det gjelder *politisk aktivitet*, er det en viss tendens til at de som deltar på ett område også gjør det på andre. Hopningen er imidlertid ikke så tydelig at det er forsvarlig å lage en samleindeks for aktivitet, og den videre analysen bekrefter at det var klokt å operere med fem typer deltakelse. (Mer data kunne kanskje endret dette noe.)
- Heller ikke *politiske ressurser* er høyt korrelert. Riktignok er det tydelig sammenheng mellom det vi kan kalle statusressursene, men den politiske organiseringen er jevnt fordelt *blant menn* i de forskjellige yrkesgrupper osv., noe som sørger for en viss kompensasjon i den totale tilgangen på politiske ressurser.
- *Politiske holdninger* er derimot klart innbyrdes sammenhengende, i to knipper:
  - a) en dimensjon benevnt "fremmedgjøring", folks politiske engasjement og politiske selvtilit, og
  - b) en dimensjon benevnt "systemtillit", med innbyrdes sammenheng i folks vurderinger av ulike sider ved hvordan politikken fungerer. Fremmedgjøringen er ganske omfattende, men det er også systemtilliten.

Den formen for kumulativitet jeg snakker mest om i FD, er den som går ut på at vi ofte har additive effekter av politiske ressurser på den politiske aktiviteten. Noen ganger er det også en tydelig statistisk interaksjon, i den forstand at *kombinasjonen* av flere ressurser er nødvendig for at en viss type politisk aktivitet skal bli sannsynlig. De (få) som prøver å påvirke en bestemt politisk beslutning eller nominasjonen til et bestemt valg, har f. eks. ofte *både* en høy yrkesposisjon, tilgang til et effektivt organisasjonsnettverk, og et høyt informasjonsnivå.

FD gir ingen systematisk drøfting av konsekvensene for politisk innflytelse av de deltakelsesforskjellene som presenteres. Hellevik (1983) har i en interessant analyse vist at med de korrelasjonene som eksisterer og det deltakelsesnivået som alle nyere undersøkelser indikerer, vil forholdsvis små skjevheter i den politiske aktiviteten få tydelige politiske effekter.

Willy Martinussen

Referanser

- Allardt, Erik: *Att ha, att älska, att vara*, Argos Förlag, Lund, 1975.
- Hellevik, Ottar: "Kjønnforskjeller i politisk deltakelse", *Tidsskr. f. samfunnsforskning*, bd. 19, 527-547, Oslo, 1978.

Hellevik, Ottar: "Politisk deltakelse i Norge - begrenset og skjev?", *Tidsskr. f. samfunnsforskning*, bd. 24, 3-30, Oslo, 1983.

Hernes, Gudmund og Willy Martinussen: *Demokrati og politiske ressurser*, NOU 1980:7, Oslo.

Lafferty, William M.: "Social Development and Political Participation: Class, Organization and Sex", *Scandinavian Political Studies*, vol. 1, New Series, 233-254, Oslo, 1978.

Lafferty, William M.: *Participation and Democracy in Norway*, Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø, 1981.

Listhaug, Ola and Ola Kindseth: "Sex, Resources, and Political Participation: Direct and Indirect Effects", *Scandinavian Political Studies*, vol. 2, New Series, 373-383, Oslo, 1979.

Martinussen, Willy: *Fjerndemokratiet*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1973 og 1978. Engelsk utgave 1977: *The Distant Democracy*, John Wiley & Sons, London, New York, Toronto.

Martinussen, Willy: "On the Inability of Seeing the Forest for the Trees", *Scandinavian Political Studies*, vol. 2, New Series, 179-182, Oslo, 1979.

Olsen, Johan P. og Harald Sætren: *Aksjoner og demokrati*, Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø, 1980.

Rose, Lawrence E. and Ragnar Waldahl: "The Distribution of Political Participation in Norway: Alternative Perspectives on a Problem of Democratic Theory", *Scandinavian Political Studies*, vol. 5, New Series, 285-314, Oslo, 1982.

Historisk-materialistisk samfundsteori som ramme om studiet af internationale forhold

Imperialisme, kapitalens internationalisering og nationalstaten, det ulige bytte, verdensmarkedet, forholdet mellem center og periferi, de inter-imperialistiske konflikter, og flere andre internationale emner, har indtaget en fremtrædende placering i nyere marxistisk teoridannelse. I flere tilfælde er man nået ganske langt med analysen af disse problemer, og betydelige nye indsigter er vundet.

Alligevel er det som om en vis forvirring kan spores i den marxistiske diskussion af internationale problemstillinger. Dette skyldes selvfølgelig til dels, at marxismen har udviklet sig betydeligt med hensyn til antallet og karakteren af problemer der behandles, hvorfor det er blevet vanskeligere at bevare overblikket, ligesom det er sværere i al mangfoldigheden at se de fælles grundpositioner, der berettiger samgrupperingen under betegnelsen marxisme. For så vidt er "forvirringen" altså et tegn på styrke.

Når der alligevel er grund til at tale om en vis søgen og usikkerhed, er det dels fordi en række nye problemer trænger sig på, uden at der i de foreliggende teoridannelser er fuldt færdige retningslinier for, hvorledes de skal behandles i det historisk materialistiske perspektiv. Dette gælder f. eks. problemer vedrørende centerstaternes forhold til periferiens økonomiske udvikling, og måske endnu mere påtrængende hele spørgsmålet om øst-vest modsætningen og våbenkapløbet, som fredsbevægelsen har aktualiseret.

Men usikkerheden skyldes også, at der fortsat er uafklarede spørgsmål i den historiske materialisme, netop i forbindelse med analysen af internationale spørgsmål. Når f. eks. Giovanni Arrighi kan skrive, at "... in the present theoretical debate on imperialism no one is quite sure any more what is being discussed and why it is being discussed ...",¹ ja så må noget jo være galt.

På de følgende sider vil jeg argumentere for, at vi faktisk i den foreliggende historisk materialistiske teoridannelse² har en række elementer og synsvinkler, der tilsammen kan skabe den fornødne klarhed omkring disse spørgsmål, således at vi både ved hvad vi taler om, og hvorfor vi gør det. Det er altså min hensigt at indkredse hovedelementerne i den historiske materialismens grundlæggende paradigme for studiet af internationale forhold.

Dette forehavende beror på, om spørgsmålene i udgangspunktet stilles rigtigt. Derfor indledes der med en præsentation af nogle forskellige typer af teorier og begreber, der arbejdes med indenfor den marxistiske samfundsteori. Dernæst placeres internationale problemstillinger i forhold hertil. Så følger en kort redegørelse for, hvorledes nogle udvalgte nyere imperialismeteoretikere har behandlet dette spørgsmål om begrebernes teoretiske status. Endelig skitseres det, hvorledes besvarelsen heraf medfører nogle teoretiske åbninger, der gør at forskellige nye problemstillinger kan indføres i den historiske materialisme. Med andre ord, hvorledes nye elementer kan inddrages uden at gamle positioner opgives, således at et kumulativt sigte med teoriudviklingen fastholdes.

1. En teoretisk distinktion

I marxistisk teoridannelse drages der en række skel mellem forskellige begrebstyper.³ Et af disse er den betydningsfulde distinktion mellem på den ene side teorier og begreber for rene produktionsmåder, og på den anden side teorier og begreber for samfundsformationer.

Udviklingen og præciseringen af denne distinktion hænger sammen med Althusser-skolens ihærdige bestræbelse på at tilbagevise de fortolkninger af marxismen, der betragter kapitalforholdet og de deri nedlagte

lovæssigheder som det eneste (evt. det eneste vigtige eller det eneste virkelig analyserbare) genstandsfelt for marxistisk teoridannelse. Overfor sådanne opfattelser hævder Althusser, at andre forhold altid skal inddrages i samfundsanalysen, ikke kun fordi samfundet rummer andre strukturer end modsætningen løn-arbejde/kapital, men også og især fordi denne struktur selv altid i sin reale eksistens er præget af sådanne andre strukturer og forhold.

I en central Althusser-formulering får vi ikke alene markeret denne grundposition, men får samtidig en første liste over disse "andre forhold": Ifølge Althusser gælder det, "... que la *contradiction Capital-Travail n'est jamais simple, mais qu'elle est toujours spécifiée par les formes et les circonstances historiques concrete dans lesquelles elle s'exerce. Spécifiée par les formes de la superstructure, ... par la situation historique interne et externe, ... du passé national ... et du contexte mondial ...*"⁴ De konkrete omstændigheder, overbygningens former, den interne og eksterne historiske situation, den nationale fortid og den globale sammenhæng specificerer kapitalforholdet. Det er altså i en vis forstand den verdenspolitiske sammenhæng der bestemmer kapitalforholdet og ikke omvendt. Denne tankegang, der ved et første øjekast strider imod den gængse marxistiske anskuelse, kræver nogle uddybninger, som vi kan finde hos Poulantzas.

På grundlag af en eksplicit formulering af distinktionen mellem teorierne om *produktionsmåderne* og teorierne om *samfundsformationerne*⁵ foretager Poulantzas to væsentlige præciseringer.

For det første slår Poulantzas fast, at teorien om en produktionsmåde ikke kun er en økonomisk teori. For eksempel rummer den abstrakte teori om den kapitalistiske produktionsmåde ikke kun den Marx'ske teori om kapitalismens økonomiske strukturer, men tillige en ligeledes abstrakt teori om de hertil hørende politiske og ideologiske former.⁶ Specifikke politiske og ideologiske strukturer er således for Poulantzas konstituerende elementer i bestemmelsen af den kapitalistiske produktionsmåde.

Distinktionen mellem de to teoretiske felter, produktionsmåde og samfundsformation, er altså *ikke* en distinktion imellem økonomi og ikke-økonomi. Derimod, og dette er den anden væsentlige pointe hos Poulantzas, er det en distinktion imellem to begrebstyper. Begrebet "produktionsmåde" og lignende begreber er *formelt-abstrakte*, d.v.s. uden modsvar i den konkrete virkelighed (*n'existe pas, au sens fort, dans la réalité*).⁷ Til denne begrebstype regner Poulantzas også begreber og teoridannelser vedrørende specifikke produktionsmåder, f. eks. den feudale eller den kapitalistiske.⁸ Indenfor dette teoretiske felt analyserer man produktionsmå-

derne i deres rene form, så at sige ubesmittet af andre produktionsmåder. Heroverfor står analysen af samfundsformationerne, hvori der findes flere sameksisterende produktionsmåder, hvis konkrete kombination altid er historisk unik. Her har vi at gøre med *reelt-konkrete* begreber og teorielementer.⁹

Althusser har også behandlet denne distinktion,¹⁰ men den har betydeligt ældre rødder. Et væsentligt udgangspunkt for både Althusser og Poulantzas er således de kvalitative forskelle på teoriudviklingens karakter i henholdsvis Marx's analyse i *Das Kapital*, og i de politiske skrifter.¹¹ Sidstnævnte analyserer en samfundsformation, og specielt dennes politiske niveau, mens førstnævnte undersøger en produktionsmåde, og specielt dennes økonomiske niveau. En måske endnu klarere illustration af de forskellige forskningsstrategier, som de to teoretiske felter kræver, kan gives ved en sammenstilling af *Das Kapital* med en anden klassiker, der også undersøger et økonomisk genstandsområde, nemlig Lenins analyse i *Die Entwicklung des Kapitalismus in Russland*.¹² *Das Kapital* undersøger en ren produktionsmåde, Lenins analyse undersøger en samfundsformation. I den første foretages en omfattende udvikling af nye begreber baseret på kritiske studier af foreliggende teori og konkrete studier af udvalgte specifikke spørgsmål. Den anden hviler hovedsageligt på foreliggende teori, der underkastes en kort præciserende diskussion efterfulgt af en operationalisering af problemstillingen, udvikling af statistiske indikatorer og systematisk dataindsamling. Resultaterne af den første analyse fremstilles som et logisk deduktivt system med historisk konkrete *illustrationer*. Den anden fremstilles som en formulering af hypoteser, der *afprøves* igennem et omfattende empirisk arbejde.

Det fremgår altså, at teorier og begreber vedførende konkrete samfundsformationer ikke kan udvikles alene på grundlag af teorien om den rene produktionsmåde.¹³ Videre følger det, at analysen af en samfundsformation ikke kan udformes som en undersøgelse på den ene side af "kapitalforholdet", på den anden side nogle "andre forhold" der griber modificerende ind i dette. Thi "Kapitalforholdet" har ingen real eksistens, men reproduceres altid og kun i konkrete samfundsformationer under unikke økonomiske, politiske og ideologiske betingelser. Kapitalforholdets reale udformning er derfor altid et historisk resultat, og det vil sige et resultat af klassekampen.

Vi kan ikke, hævder Poulantzas, forstå kapitalismens udvikling på grundlag af "kapitalens logik";¹⁴ samfundsformationerne er ikke blot en konkretisering eller rumlig udbredelse af den "rene produktionsmåde": "Les formations sociales ne sont pas la simple concrétisation

ou spatialisation des modes et formes de production existant dans leur formes "pure" ... Les formations sociales, où agit la lutte des classes, sont les lieux effectifs d'existence et de reproduction des modes et formes de production. Un modes de production ne se reproduit pas et n'existe pas en tant que tel, ne peut donc pas non plus être historiquement périodisé comme tel. C'est la lutte des classes dans les formations sociales qui est le moteur de l'histoire: le procès historique a comme lieu d'existence ces formations."¹⁵ Som citatet videre angiver, fører denne synsmåde til at klassekampen, og det vil for Poulantzas sige de sociale klaser, deres forhold til staten og deres samlede samfundsmæssige praksis, bliver den centrale kategori når samfundsformationernes udvikling skal forstås.¹⁶

Denne pointe bør dog ikke forlede til opgivelse af teorierne om de rene produktionsmåder, hvad en voluntaristisk udlægning af begrebet 'klassekamp' kunne opfordre til. I grunden er der heri to problemer, der nødvendiggør præciseringer. For det første opgives *ikke* med denne synsmåde den grundlæggende tese om "den sociale ordens objektivitet".¹⁷ Tværtimod fastholdes det, at den sociale praksis (klassekampen) foregår indenfor rammerne eller determineret af objektive samfundsmæssige strukturer, der på sin side reproduceres uforandret eller transformeres igennem den sociale praksis. Pointen er ikke, at den dialektiske struktur-determination opgives, men at det fastslås, at der i samfundsformationerne altid optræder en *unik* kombination af *flere* produktionsmåders strukturer.

For det andet betyder fokuseringen på klassekampen ikke, at det økonomiske niveau og de økonomiske strukturer glemmes. Den samfundsmæssige praksis omfatter alle tre niveauer, også det økonomiske, og dette tilkendes tilmed status som det grundlæggende niveau, også i klassekampen.¹⁸ Analytisk kan vi derfor i den samfundsmæssige totalitet på hvert niveau genfinde dialektikken mellem praksisdeterminerende strukturer på den ene side, og på den anden side sociale praksisser eller klassekamp, der reproducerer og/eller transformerer strukturerne.

Som afslutning på behandlingen af skellet mellem begreber og teorielementer for henholdsvis rene produktionsmåder og samfundsformationer er det på sin plads at fremhæve den forskellige analysestrategi de to felter kræver. I sidste ende beror begge felter selvfølgelig på konkrete studier, men hvor produktionsmådeanalysen mere sigter på at udvikle logisk konsistente "modeller" af nærmest deduktiv karakter for en eller få strukturer i deres rene form, dér sigter samfundsformationsanalysen mod at frembringe viden om konkrete samfunds udviklingsforløb. Sidstnævnte teorifelt kræver at stat og soci-

ale klasser inddrages som konstituerende element i analysen,¹⁹ da konkrete samfunds udformning kun kan begribes som *specifikke resultater af en historisk proces*, hvis dynamiske kraft netop er *de sociale kræfters praksis*.

2. Studiet af internationale forhold

Spørgsmålet er nu, hvorledes teoridannelse omkring internationale forhold skal placeres i forhold til denne distinktion.

Svaret herpå er i grunden ganske indlysende og logisk tvingende. Der ligger allerede i termen 'international' en henvisning til en flerhed af samfundsformationer, hvilket entydigt peger på, at teoridannelse omkring dette emne skal placeres indenfor samfundsformationernes felt. Indenfor teorien om en produktionsmåde er det faktisk ikke *muligt* at operere med en eller flere nationer eller samfundsformationer. For at gøre sammenhængen helt klar skal det nok betones, at det der i daglig tale betegnes som en 'nation' (og som jo konstituerer termen 'international') svarer til det historisk materialistiske begreb 'samfundsformation', i betydningen en geografisk, økonomisk og social enhed, hvis sammenholds- og persistensfaktor er en stat, der samtidig er den instans der afgrænser samfundsformationen territorielt og på anden vis overfor andre samfundsformationer. Termen 'nation' benyttes derimod som regel i den marxistiske tradition om kulturelt og sprogligt homogene befolkningsgrupper.²⁰ Hvis det ikke var så besværligt, ville det mest korrekte være at udskifte termen 'international' med 'involverende flere samfundsformationer'. Så ville problemets begrebslige karakter også være angivet med det samme.

Dette er udgangspunktet for de få bidrag til en teoridannelse om internationale forhold, der foreligger indenfor Althusserskolen, nemlig Bettelheims og Poulantzas' ansatser. Skønt disse bidrag er sporadiske, og har nogle år på bagen, fortjener de en omtale, der måske kan bidrage til at trække demud af glemselen.

Bettelheims centrale, og alt for upåagtede, bidrag findes i hans kritiske efterord til Emmanuel's afhandling om det ulige bytte.²¹ Bettelheim diskuterer ikke de her skitserede begrebslige distinktioner explicit, men hans korrektion til Emmanuel går netop bl. a. ud på at lokalisere konflikten mellem center og periferi, hvor den hører hjemme, nemlig indenfor en teori om forholdet mellem forskellige samfundsformationer.²² Endvidere viser Bettelheim, hvorledes dette begrebslige felt kræver, at klasseforholdene indarbejdes i teoridannelsen,²³ og skitserer hvorledes statens eksterne funktioner alment kan bestemmes.²⁴

Poulantzas' imperialismeteoretiske overvejelser er aldrig fremstillet selvstændigt, men findes rundt omkring i hans historiske konkrete studier.²⁵ De princi-

pielle spørgsmål er især diskuteret i analysen af de aktuelle europæiske klasseforhold,²⁶ hvor problematikken tages op under to synsvinkler. For det første diskuterer Poulantzas, hvorledes kapitalismens udvikling i et enkelt samfund skal analyseres. Som tidligere nævnt²⁷ argumenteres der først for, at analysen skal fokusere på produktionsforholdenes reproduktion i klassekampen, d.v.s. på samfundsformationens felt. Herfra går Poulantzas videre og hævder, at denne analyse kræver, at en større sammenhæng inddrages, nemlig den internationale. Thi samfundsformationens sociale klasser står altid i relation til klasserne i de omgivende samfundsformationer: "les classes d'une formation sociale n'existent que dans les rapports de cette formation aux autres formations sociales, donc dans les rapports des classes de cette formation a celles des autres formations".²⁸

Her er pointen altså, at den enkelte samfundsformationens udvikling skal forstås i en international sammenhæng, og at den rette analyse heraf kræver at de sociale klasser inddrages. Men Poulantzas tager også spørgsmålet op under en anden synsvinkel, nemlig i forbindelse med analysen af det internationale kapitalistiske system som en helhed. Emnet er påny kapitalismens udvikling, men denne gang anskuet internationalt, d.v.s. at problemet er de kapitalistiske produktionsforholds internationalisering.²⁹ Også denne problemstilling hører for Poulantzas hjemme i samfundsformationernes teoretiske felt: "l'internationalisation des rapports capitalistes ne peut être saisie qu'en son lieu propre, à savoir dans l'existence de la reproduction du MPC (Mode de Production Capitaliste, m.o.) en formations sociales".³⁰ Analysen af kapitalens internationalisering må altså tage udgangspunkt i, at produktionsforholdene reproduceres i klassekampen, og at denne foregår i samfundsformationerne.

De internationale sociale processer foregår altså ikke udenfor eller over nationerne, men kun i dem. Det internationale ligger i, at de samme strukturer og processer involverer flere samfundsformationer, og intensiveringen af dette forhold betyder, at formationerne i stigende grad er afhængige af hinanden.

Men det skal samtidig fastholdes, at samfundsformationerne besidder en vis autonomi i forhold til hinanden. Dette hænger især sammen med, at de sociale klasser først og fremmest er organiseret nationalt, indenfor de enkelte samfundsformationer. Denne overvejende nationale organisering af klasserne afspejles i eksistensen af nationalstaterne, og disse kommer i dobbelt forstand til at være knudepunkter for samfundsformationernes selvstændighed. Dels er nationalstaten et resultat af, men også en forudsætning for, de sociale klassers nationale organisering, og dels er nationalstaten den instans, der afgrænser samfundsformationen fra andre formatio-

ner – geografisk, økonomisk, kulturelt og for den sags skyld sprogligt, ved at definere et nationalt normalsprog.

Poulantzas udtrykker denne enhed af sammenhæng og selvstændighed ved hjælp af begrebet '*den imperialistiske kæde og dennes led*', hvor kæden referer til det kapitalistiske verdenssystem i sin helhed, og leddene til de enkelte samfundsformationer. Denne metafor sammenfatter en ganske kompleks bestemmelse. Dels henviser den til samfundsformationerne, og dermed til både de økonomiske, de politiske og de ideologiske³¹ strukturers reproduktion i klassekampen. Dels angiver den, at samfundsformationerne har en egen udviklingsdynamik; bestemt af deres interne modsætningskonstellationer,³² men at de samtidig er bestemt af deres forbindelse med andre samfundsformationer. Det er derfor et ret så omfattende paradigme, der skitseres, når Poulantzas angiver hvor problemet med kapitalens internationalisering er lokaliseret: "*le lieu de reproduction de MPC (mode de Production capitaliste) en impérialisme, c'est la chaîne impérialiste et ses maillons*".³³

Dette grundparadigme udvikles yderligere af Bettelheim og Poulantzas, omend ikke ret langt på det abstrakte plan. Hos de to forfattere er det henholdsvis forholdet imellem "rige og fattige lande" og tesen om den *ulige udvikling*³⁴ der står i centrum, som en naturlig følge af de konkrete sammenhænge hvori de pågældende teoribidrag indgår.³⁵

Disse elementer til videreudvikling og konkretisering af det grundlæggende paradigme skal ikke søges fremdraget her. Det vigtigste i nærværende sammenhæng er at slå fast, at når det overhovedet er lykkedes for disse to teoretikere at formulere nogle grundlæggende elementer af et historisk materialistisk paradigme for internationale forhold, så er det bl. a. fordi de har taget udgangspunkt i en klar opfattelse af distinktionen imellem de to teoretiske felter (produktionsmåde- samfundsformation). Når først denne distinktion er accepteret, er det, som ovenfor nævnt, logisk tvingende at placere teoridannelsen vedrørende internationale forhold i den anden kategori, nemlig teorier og begreber vedrørende samfundsformationer.

Nogle konsekvenser heraf er allerede fremdraget i det foregående, nemlig hvad angår placeringen af stat og klasser i teoridannelsen, andre vil blive fremdraget senere. Forinden skal der dog kastes et blik på, hvorledes nogle nyere teoretiske bidrag forholdet sig til problemstillingen.

3. *Problemets behandling i nyere teoridannelse*

Vi skal i dette afsnit se nærmere på, hvorledes nogle udvalgte nyere teoretikere har bidraget til at udforme de grundlæggende begreber og teori-elementer for studiet

af internationale forhold, og specielt hvorledes de forholder sig til distinktionen imellem teorier og begreber om produktionsmåder, henholdsvis samfundsformationer.

De kapitallogiske ansatser til teoridannelse om internationale forhold må, på baggrund af distinktionen imellem de to teoretiske felter, udsættes for en helt principiel kritik. Den kapitallogiske tilgang sigter jo netop på at udvikle teorien på grundlag af den af Marx fremanalyserede indsigt i den rene kapitalistiske produktionsmåde, hvilket vil sige at denne retning i udgangspunktet placerer sig på et forkert grundlag. Overraskende er det derfor ikke, at de kapitallogiske ansatser ikke er nået ret langt.

På grundlag af teorien om den rene produktionsmåde kan der jo ikke siges andet, end at denne produktionsmådes lovmæssigheder modificeres i deres gennemslag på verdensplan og dette er netop hvad de forskellige kapitallogiske teoretikere har konkluderet,³⁶ eller rettere: de har diskuteret i hvilken grad de almene love modificeres. Når den kapitallogiske tradition ikke er nået længere end hertil med udviklingen af den imperialismeteori,³⁷ skyldes det netop at det ikke er muligt at gå længere uden at forlade teorien om udfoldelsen af de i kapitalforholdet nedlagte modsigelser. Som Neugebauer formulerer det i sin kritik af specielt Neusüss og Busch: "*Eine für die Erklärung der Entwicklungstendenzen des internationalen kapitalistischen Systems fruchtbare Theorie setzt daher eine radikale Transformation des Erkenntnisgegenstandes selbst voraus, was nur in einer grundsätzlich anderen methodischen Konzeption möglich erscheint*".³⁸ Den nødvendige transformation har den kapitallogiske tradition *principielt* afskåret sig fra.

Det bør dog tilføjes, at der trods denne svaghed i de kapitallogiske teoriansatser kan hentes bidrag til en forståelse af kapitalismens udvikling under en international synsvinkel. Eksempelvis har Neusüss nogle interessante overvejelser vedrørende relativt tilbagestående nationale kapitalers muligheder for at indhente mere avancerede kapitaler,³⁹ ligesom Buschs analyse af forskellige drivkræfter bag enkeltkapitalernes internationale ekspansion udgør et væsentligt bidrag.⁴⁰ Det skal også bemærkes, at det faktisk er muligt at foretage en sammenfattende fremstilling af kapitalismens udvikling i verdensmålestok, anskuet som kapitalforholdets globale udfoldelse, modificeret af en lang række ydre omstændigheder. Disse omstændigheder kan blot ikke gøres til genstand for nærmere analyser og forklaringsforsøg indenfor denne ramme. Sådanne fremstillinger vil om ikke andet tjene til at skærpe blikket for de store linier i den historiske udvikling.⁴¹

Giovanni Arrighis forsøg på at rekonstruere sig frem til en mere frugtbar imperialismeteori påkalder sig na-

turligvis interesse i nærværende sammenhæng. Arrighis forsøg befinder sig tydeligt nok på det rette teoretiske felt, i den forstand, at paradigmeudviklingen bl. a. baseres på begreber og udsagn,⁴² der ikke kan henføres til teorien om den rene produktionsmåde. Forsøget er imidlertid afgørende svækket af, at det ikke kan drage nytte af den marxistiske teoridannelse vedrørende samfundsformationerne. Årsagen hertil er klar nok. Arrighi sætter sig den opgave at gå "bagom Lenin",⁴³ d.v.s. at udvikle en imperialismeteori ved at læse Lenins pjece⁴⁴ i sin teori- og realhistoriske kontekst. Arrighis foregavende svarer her til det Althusser har kaldt en *symptomal*-læsning,⁴⁵ hvilket bl. a. vil sige at rekonstruere det sæt af antagelser og problemstillinger, d.v.s. den delvist udtalte *problematik*, der ligger bag de postulatoriske svar i pjecen. For så vidt er Arrighis projekt i orden. Desværre vælger han at gå direkte fra Lenin til Hobson, for derefter at rekonstruere dennes problematik.⁴⁶ Dette gøres formodentlig ganske udmærket, men til ringe nytte, da Hobson, til forskel fra Lenin, ikke arbejder indenfor rammerne af den historiske materialisme. De nøglebegreber, der er grundlaget for Arrighis sindrige diagrammatiske ræsonnenter,⁴⁷ er derfor i en historisk-materialistisk sammenhæng for upræcise og med for skiftende indholdsbestemmelser⁴⁸ til at kunne danne grundlag for en teoriudvikling.⁴⁹

Den sidste teoretiker,⁵⁰ der skal behandles mere udførligt i denne omgang, er *Samir Amin*, der er en af de mest fremtrædende skikkelser indenfor nyere imperialismeteori.

Amin har i sin omfangsrige produktion adskillige gange taget spørgsmålet om forholdet mellem produktionsmåder og samfundsformationer op til en mere principiel diskussion. Til trods for dette hersker der en vis uklarhed i hans arbejder omkring denne problemstilling, hvilket dels viser sig ved en diskrepans imellem den principielle stillingtagen og de gennemførte mere konkrete analyser, og dels ved at denne diskrepans ændrer karakter i løbet af forfatterskabet.

I sit første teoretiske hovedværk om den globale kapitalakkumulation⁵¹ tilslutter Amin sig principielt distinktionen imellem de to teoretiske felter, som den er formuleret af Poulantzas.⁵² På dette grundlag indarbejder Amin samfundsformationerne i sin analyse, men det sker på en måde, der fastholder den globale akkumulation som den centrale kategori, og som processens drivkraft. Samfundsformationerne, og det vil for Amin sige center og periferi, kobles på som momenter i kapitalens globale reproduktionsproces, og ikke som det felt hvori kapitalen reproduceres. Akkumulationen er altså for Amin den primære proces, samfundsformationen et sekundært led heri. Amin's pointe i dette værk er, at

akkumulationen har ulige effekter for forskellige samfundsformationer, og dernæst at disse effekter (modsatningen rige-fattige lande) er det afgørende kendetegn ved akkumulationen.⁵³ I dette værk er Amin overvejende beskæftiget med at udvikle en økonomisk teori om relationerne mellem center og periferi, indenfor rammerne af teorien om den kapitalistiske produktionsmåde, d.v.s. på grundlag af en ufuldstændig indarbejdning af den begrebsmæssige distinktion, der gives principiel tilslutning til.

Denne diskrepans karakteriserer også det næste større værk om den *ulige udvikling*.⁵⁴ Her er hovedvægten imidlertid lagt på at behandle interne forhold i perifere samfundsformationer, hvorfor problematikken ikke er helt så fremtrædende. Tendensen til at overbetone de økonomiske processers autonome egenudvikling er dog også til stede her, med uheldige konsekvenser for analysen af de perifere samfunds interne udviklingsdynamik.⁵⁵

I midten af havfjerdserne kan der imidlertid spores en bevægelse i Amins position. Det er påfaldende, at der i 1975 publiceres to Amin-artikler, der faktisk rummer diametralt modsatte opfattelser af problematikken. I den ene artikel⁵⁶ udvikles der med grundlag i en rent økonomisk teori en cyklisk modelbetragtning: ekspansion – krise – ekspansion – krise, der forsøges gjort til et alment forklaringsprincip for imperialismens udvikling.⁵⁷ Den anden artikel⁵⁸ sætter i modsætning hertil klassekampen i centrum⁵⁹ og lægger vægt på en totalitetsbetragtning, d.v.s. inddrager politiske og ideologiske instanser som konstituerende elementer i teoridannelsen.⁶⁰ Der er altså en ganske voldsom spænding mellem synspunkter der nogenlunde samtidigt lægges frem af Samir Amin.

Få år senere publicerer Amin et arbejde, der allerede i titlen angiver, at denne spænding nu er taget op til en selvstændig drøftelse: "Værdiloven og den historiske materialisme".⁶¹ Begreberne 'værdilov' og 'historisk materialisme' repræsenterer for Amin netop de to forskellige teoretiske felter, idet værdiloven udgør den grundlæggende lovmæssighed indenfor teorien om den rene kapitalistiske produktionsmåde, mens den historiske materialisme er den teoretiske tradition, der arbejder med begreber som samfundsformation, stat og klasser.

I dette værk hævdes det synspunkt, at klassekampene har primat i forhold til kapitalens bevægelseslove, eller som Amin formulerer det allerede på de indledende sider: "... les lois économique du capitalisme ont un statut épistémologique qui les subordonnent à celles du matérialisme historique. ..."⁶² Den fornyede principielle overvejelse har altså ført Amin frem til en skarpere formulering af en position, der svarer til den af Poulantzas fremsatte.

Imidlertid fører dette ikke til, at Amins arbejder her efter undgår uklarheder omkring spørgsmålet. Der synes stadig i et af de nyeste værker⁶³ at være en diskrepans imellem den principielle stillingtagen og de foretagne analyser. Men det synes samtidig som om diskrepansen har ændret karakter. Hvor "produktionsmåde-synsvinklen" tidligere var den fremherskende, optræder den nu som underordnet i forhold til en klassekamps-synsvinkel.

Amin hævder, at kapital-begrebet kun kan fungere som en "teoretisk infrastruktur" for analysen af imperialismen,⁶⁴ mens den faktiske udvikling i det kapitalistiske verdenssystem kun kan forstås på baggrund af en analyse af stat og klasser.⁶⁵ Amin følger da også dette synspunkt op ved f. eks. at hævde, at den internationale arbejdsdeling er bestemt af de underliggende klassealliancers reproduktion og ikke omvendt,⁶⁶ og ved at basere periodiseringen af kapitalismens udvikling på skiftende klasseforhold og ikke på skiftende akkumulationsmodeller.⁶⁷ Det er vel omkring disse formuleringer, at forskellen til den tidlige Amin er mest påfaldende, og det er da også i forbindelse hermed, at Amin eksplicit kritiserer sine tidligere positioner: "Il n'est pas difficile de proposer un modèle d'accumulation cyclique . . . Nous l'avons fait dans *Le développement inégal*. Mais ce modèle n'a qu'une valeur descriptive. Pour expliquer les choses au fond, il faut considérer la question des crises sous l'angle du mode de régulation de l'accumulation, c'est-à-dire de la stratégie de classe de la bourgeoisie."⁶⁸

I forhold til denne nye position optræder elementer af Amins tidligere opfattelse på en klart underordnet plads, men de er der fortsat, med visse selvmodsigelser som uundgåelig konsekvens. Specielt optræder de i forbindelse med fortolkningen af de fremherskende sociale kræfter i periferien. Amin opfatter disse som essentielt antikapitalistiske,⁶⁹ hvilket er et ekko af den gamle opfattelse, hvor kapitalforholdet uformidlet blev oversat til et forhold mellem rige og fattige nationer.⁷⁰ Synspunktet er i direkte strid med andre analyser i samme tekst, hvori periferiens dominerende klasser anerkendes som værende kapitalistiske.⁷¹

Lad mig kort sammenfatte diskussionen af Samir Amins arbejder i lyset af diskussionen af imperialismeteorien begrebslige placering. For det første anerkender Amin principielt den distinktion, der her er argumenteret for som værende central, nemlig distinktionen mellem teori og begreber om produktionsmåder henholdsvis samfundsformationer. For det andet har Amin kun modsigelsesfuldt indarbejdet denne distinktion i sine analyser. For det tredje er en udvikling over tid iøjnefaldende, således at Amin har nærmet sig betydeligt til den Poulantzas'ke position, omend der fortsat består uklar-

heder i Amins skrifter omkring spørgsmålet. Endelig, for det fjerde, antydede diskussionen, at i hvert fald nogle af uklarhederne i Amins produktion skyldes, at distinktionen ikke er indarbejdet fuldstændig konsekvent.⁷²

Konklusionen på denne korte diskussion af udvalgte teoribidrag er, at der ikke er gjort konsekvente forsøg på at udvikle det grundlæggende paradigme i den retning Poulantzas har foreslået, og at det eneste klart formulerede alternativ er det kapitallogiske, der må afvises. Derfor er det legitimt – og nødvendigt – idag at tage tråden op efter Poulantzas. Jeg skal selvfølgelig ikke forsøge at løfte denne arv; jeg vil blot i det følgende pege på nogle af de teoretiske åbninger, der skabes, hvis man tager det udgangspunkt, der er argumenteret ovenfor.

4. Nogle teoretiske åbninger

4.1 Den globale samfundsformation

En første vigtig konsekvens af, at grundlaget for analysen er samfundsformationerne og ikke den kapitalistiske produktionsmåde, er, at de *ikke-kapitalistiske samfund kan indgå på en konstituerende plads i analysen. Sagt på en anden måde kan vi nu rette opmærksomheden mod den globale samfundsformation*, d.v.s. gøre denne til analysens egentlige objekt. Anledningen til at gøre dette er selvfølgelig en antagelse om, at udviklingen i de to "lejrre" – den kapitalistiske og den (de) ikke-kapitalistiske ikke er uafhængige af hinanden, og specielt at forholdet mellem de to "lejrre" har betydelige konsekvenser for den interne udvikling i hver.⁷³ Denne antagelse kan anfægtes og diskuteres, og prøves af i mere konkrete problemstillinger, men pointen er, at for *overhovedet at rejse dette problem* er det nødvendigt at gøre den globale samfundsformation til analysens genstand. Hermed er markeret en distance til de nyere ansatser til en marxistisk teori om international politik, der tager den kapitalistiske lejr eller det kapitalistiske verdenssystem som analysens objekt, for derefter afslutningsvis at påhæfte et kapitel eller to om Sovjetunionens udenrigspolitik.⁷⁴ Omvendt kan den af Wallerstein formulerede opfattelse, at hele verden er kapitalistisk – og har været det i de sidste 5 århundreder,⁷⁵ heller ikke accepteres. Det bør nok med det samme bemærkes og understreges, at konsekvensen heraf ikke er, at marxistiske analyser af internationale problemstillinger herefter altid skal omfatte hele verden – snarere tværtimod.

Også i internationale analyser er det i høj grad muligt og nødvendigt at fastlægge og afgrænse partielle problemstillinger (herom mere senere), men som i analysen af enkelt-samfund kræver sådanne afgrænsninger, at der sker en relatering til og placering i totaliteten.⁷⁶ Det

väsentlige er, at den samfundsmæssige totalitet, hvortil der skal refereres, er den globale samfundsformation, frem for det kapitalistiske verdenssystem.

Foretages der et vertikalt snit igennem denne globale formation ser vi, at den er opdelt i "lejre",⁷⁷ subsystemer eller verdenssystemer: de ikke-kapitalistiske samfund og den kapitalistiske verdensformation, der er underopdelt i center og periferi med mulighed for yderligere opdelinger baseret på forskellige formlidifferentierende karakteristika.⁷⁸ Det bør her mindes om, at grundkomponenterne i den kapitalistiske verdensformation er de enkelte samfundsformationer, der besidder en vis autonomi i forhold til hinanden.⁷⁹ Noget tilsvarende gør sig gældende for de ikke-kapitalistiske samfund.

Et horisontalt snit igennem verdensformationen viser – jvnf. den tidligere argumentation – at den består af økonomiske, politiske og ideologiske niveauer, ligledes med en relativ autonomi i forhold til hinanden. På hvert af disse niveauer findes der komplekse strukturer. Som i modellen af en enkelt samfundsformation gælder også her den komplicerede dialektik imellem på den ene side de objektive strukturer, der determinerer de sociale processer, og på den anden side den stadige mulighed for, at disse processer eller praksisser kan ændre strukturerne.

Klassekampen er en nøglekategori i denne sammenhæng. På den ene side er inddelingen i sociale klasser, lag og kategorier en effekt af de samfundsmæssige strukturer. Og på den anden side er det netop disse sociale kræfters samlede sociale praksis (klassekampen), der udgør den dynamiske kraft, der reproducerer eller ændrer strukturerne.⁸⁰ Disse sammenhænge må altså principielt fastholdes i studiet af den globale samfundsformation.

Når den historiske materialismes model for en samfundsformation transformeres til internationale problemstillinger, bliver den altså ikke mindre kompliceret, tværtimod. På længere sigt er der analytiske gevinster at hente ved en fastholdelse af denne kompleksitet, men det er samtidig åbenbart, at hvis kompleksiteten skal bevares bliver der særdeles vanskeligt at gennemføre analyser, der omfatter hele totaliteten.⁸¹ Noget sådant lader sig formentlig kun gøre på de mest abstrakte analyseniveauer,⁸² og vil kræve, at der foreligger omfattende undersøgelser af en række vigtige partielle problemstillinger. Så meget desto vigtigere er det, at gøre sig det grundlæggende paradigme klart, da det er med reference hertil, at de mest abstrakte begreber og sammenhænge formuleres, ligesom det er med udgangspunkt i dette, at de partielle problemstillinger fastlægges.

Det synes i denne forbindelse indlysende, at den marxistiske teoridannelse delvist kan overtage den ikke

marxistiske internationale politik-traaditions distinktion imellem forskellige synsvinkler, specielt skellet mellem "systembetragtninger" og "statsadfærdsbetragtninger".⁸³

Med andre ord er det både muligt og oplagt indenfor den historiske materialismens paradigme at anlægge to forskellige, gensidigt supplerende synsvinkler på internationale forhold. Under den ene studeres et eller flere aspekter af samspillet imellem flere samfundsformationer, i princippet involverende hele den globale samfundsformation, mens den anden synsvinkel retter opmærksomheden mod én samfundsformations eksterne relationer. Under begge synsvinkler er opmærksomheden intentionelt rettet mod samtlige instanser, økonomi, politik, ideologi, men i praksis er problemstillingerne selvfølgelig yderligere afgrænsede på en række måder.

Den traditionelle 'International Politik's tredje synsvinkel, beslutningstageranalysen, kan derimod formentlig ikke opretholdes som en selvstændig synsvinkel af samme status som de to andre, men må snarere ses som en komponent i konjunkturanalyserne,⁸⁴ der kan foretages under begge de to synsvinkler.⁸⁵

4.2 Den magtpolitiske struktur

En næste vigtig konsekvens af den foreslåede betragtningssmåde, kan vi få klart frem ved at se på de analyser, der kan foretages under anlæggelse af "system-synsvinklen". Sådanne kan i princippet foretages, så de involverer et enkelt eller flere af samfundsformationernes niveauer, med de forbehold, der må følge af, at analyser der kun behandler et niveau altid er partiel, og dermed af begrænset forklaringskraft, jvnf. de tidligere fremsatte bemærkninger.⁸⁶ Et eksempel på sådanne undersøgelser er analyser af den kapitalistiske formations økonomiske struktur, et felt der formentlig er det mest veludviklede indenfor nyere marxistisk teoridannelse: de sidste 10–15 år har set talrige analyser af kapitalens internationalisering, udviklingen af den internationale arbejdsdeling, den økonomiske afhængighed imellem center og periferi etc.⁸⁷ Dele af denne litteratur kan ganske vist kritiseres for at tillægge økonomiens egendynamik for stor betydning, og i forlængelse heraf f. eks. overse den mulige betydning øst-vest modsætningen måtte have for den økonomiske udvikling i de to lejre.⁸⁸ Dette skal dog ikke overskygge det forhold, at disse analyser rummer væsentlige bidrag til beskrivelse og forklaring af den globale formations udvikling.

Mere forsømte er analyser af det *politiske niveau*, men der i de senere år er ved at blive rådet bod herpå. I denne forbindelse har især *Immanuel Wallersteins* arbejder været igangsættende⁸⁹ for marxister og marxistisk inspirerede forskere, der sætter fokus på spillet imellem

nationalstaterne i det intra-statslige system,⁹⁰ Krippendorfs arbejder,⁹¹ der er mindre kendt (især i den angelsaksiske verden), rummer også væsentlige bidrag.

Denne pointe, som disse analyser mere eller mindre explicit⁹² peger på, og som jeg her vil understrege, er at magtpolitikken også har en plads i historisk materialistisk teoridannelse. Der er to teoretiske forudsætninger for denne opfattelse, nemlig opfattelsen af det politiske niveau som værende relativt autonomt, og karakteristikken af den globale samfundsformation som bestående af relativt adskilte samfundsformationer. Når disse forudsætninger accepteres, og den globale formation anskues under systemvinklen fremtræder det klart, at der på det politiske niveau kan identificeres en *magtpolitisk struktur* der bl. a. er karakteriseret ved antallet af betydelige stormagter og disses indbyrdes militære styrkeforhold.⁹³

Jeg argumenterer således i en vis forstand for en gen- (eller over-) tagelse af den traditionelle internationalpolitik forsknings fremhævelse af "det internationale systems" anarkiske karakter. Begrundelsen for at gøre dette er, at der ikke hermed sker grundlæggende ændringer i, eller sker afgørende tilføjelser til den historiske materialismes paradigme, men at der snarere hermed sker en helt igennem logisk og nødvendig udfyldning af den teoretiske ramme på et felt, der af forskellige grunde hidtil har været forsømt.⁹⁴ En videre begrundelse for at anerkende den magtpolitiske struktur som et begreb indenfor den historiske materialisme er selvfølgelig, at der hermed åbnes for analyser af forskellige vigtige problemstillinger.

Det bør dog med det samme tilføjes, at "anarki-synspunktet" kræver, to væsentlige præciseringer, når det transformeres til den historiske materialismes ramme. For det første fastholdes det, at der består en betydelige gensidig påvirkning imellem samfundsformationerne, således at der ikke er tale om et totalt anarki eller en ren "billiard-kugle" model for international politik.⁹⁵ For det andet, og nok så vigtigt gælder det, at anerkendelsen af den internationale magtpolitiske struktur som værende en relativt autonom instans, indebærer en fastholdelse og understregning af det relative eller begrænsede i denne autonomi. Lige som enkelte samfundsformationers politiske niveauer er den bestemt ved sin placering og funktion i samfundstotaliteten, og kræver derfor bl. a. at blive analyseret med hensyn til sin betingethed af, og funktion i forhold til de økonomiske grundstrukturer. Mit synspunkt er altså, at man på den ene side må anerkende eksistensen af den internationale magtpolitiske struktur, og gøre dette eksplicit, men at man på den anden side ikke kan oprette en særlig selvstændig logik eller udviklingsdynamik for det interstatslige spil.

Det spørgsmål, der umiddelbart rejser sig i den nysgerrige læsers bevidsthed er selvfølgelig: hvad er så sam-

menhængen, hvad går denne relative autonomi ud på, når vi taler om international politik? Det opmuntrende svar er, at det kan der ikke siges noget alment om. Formuleringen tjener først og fremmest til negativt at afgrænse to forkerte positioner: økonomisk determinisme og politikken selvstændiggørelse. Den positive besvarelse af spørgsmålet, der kun kan stilles, når den relative autonomi accepteres (og heri ligger efter min mening hele værdien i formuleringen) vil være forskellig i forskellige perioder og faser, og vil kræve, at der bliver gennemført historisk konkrete undersøgelser. Sammenhængen imellem de økonomiske og politiske strukturer i den globale formation er formentlig i dag på væsentlige dimensioner forskellig fra, hvorledes den var i århundredets første årtier, da den marxistiske imperialismetradition blev grundlagt. Og analysen af disse forskydninger kan ikke gennemføres som en analyse af kapitalismens udvikling med deraf afledte politiske effekter. Fremvæksten af den ikke-kapitalistiske lejr, udviklingen af det bipolare alliancesystem, den våbenteknologiske revolution, er sammen med kapitalismens accelererede internationalisering og flere andre processer med til at *konstituere* den globale samfundsformation *strukturelt*.

Sammenhængen imellem disse forskellige strukturer og processer i den globale formation, og deres indvirken på hinanden, kan ikke konstrueres apriori eller logisk deduktivt indenfor den marxistiske teoridannelse, man må afdækkes igennem historisk konkrete analyser.

Det bør nævnes, at den marxistiske teoridannelse omkring international politik selvfølgelig ikke behøver at være begrænset til undersøgelser omkring den magtpolitiske struktur. Tværtimod består der en opgave i med udgangspunkt i den historiske materialismes almene politikbegreb⁹⁶ at udvikle mere omfattende begreber og teorier for international politik, forstået som de *processer og strukturer af politisk karakter, der involverer en flerhed af samfundsformationer*. Der kan nævnes en række fænomener, der falder indenfor en sådan bred bestemmelse af international politik, men som hidtil har haft en meget beskedent placering i marxistisk teoridannelse, f. eks. politiske integrationsprocesser, internationale organisationer og den række af fænomener, der samles under "regime" betegnelsen,⁹⁷ d. v. s. forskellige – (formelle og/eller uformelle) – interstatslige reguleringer af særlige aktivitetsfelter. Kun valutasyttemet og Verdensbanken synes at have været genstand for mere omfattende analyser, mens, for blot at tage et eksempel, EF-institutionernes udvikling indtager en lidet fremtrædende placering i nyere teoridannelse.

Der kan givetvis siges noget nyt om sådanne fænomener, hvis de behandles i den marxistiske problematik. Men eftersom den marxistiske teoridannelse på disse felter er ringe udviklet, mens den traditionelle modpart

har leveret en omfattende litteratur, så må en marxistisk teoriudvikling formentlig mest hensigtsmæssigt tage form af en kritisk bearbejdning af de foreliggende bidrag. Af gode grunde er det ikke min hensigt at bidrage hertil i nærværende sammenhæng, hvor hovedsagen blot er at pege på nogle af de teoretiske felter, der åbner sig, når analysen af internationale problemstillinger placeres på samfundsformationernes teoretiske felt.

Hidtil har jeg peget på, at dette muliggør "den globale samfundsformation" som teoretisk objekt, hvilket videre åbner for en bestemmelse af den "magtpolitiske struktur", og for en formulering af et bredt international politik begreb.

Den sidste konsekvens jeg vil påpege, ses klarest, hvis vi anlægger en "statsadfærds-synsvinkel", d.v.s. sætter fokus på de ekstrasociale aspekter af én samfundsformations politiske niveau.

4.3 Magtpolitiske interesser

Som jeg allerede har været inde på, er forholdet det, at den magtpolitiske struktur har sine egne specifikke effekter for de øvrige strukturer og processer i de enkelte samfundsformationer. Heraf følger, at den internationale struktur har effekter for klassernes interesserealiserings, hvoraf videre følger, at *klasserne har specifikke afledte interesser i forhold til den magtpolitiske struktur*. Med andre ord, det er ikke uden betydning for en social classes interesserealiserings, hvorledes denne classes samfundsformation er placeret i den magtpolitiske struktur og mere alment hvorledes overhovedet den magtpolitiske strukturs beskaffenhed er. En konkretisering af denne almene sammenhæng er en kompliceret sag, og vil selvfølgelig først og fremmest kræve en specificering m.h.t. de forskellige klassers forhold til staten: distinktionen imellem dominerende og dominerede klasser er her afgørende. Men også efter en sådan dikotomisering vil spørgsmålet være kompliceret. Man må selvfølgelig medgive Krippendorf,⁹⁸ at den nationale interesse ikke kan forstås uafhængigt af de dominerende klassers interesser, men man må samtidig fastholde, at staten i sin eksterne funktionsmåde ikke er et simpelt udtryk for disse klasseinteresser, og da specielt ikke for disses økonomiske komponenter. Det gælder eksternt som internt, at statsaktiviteterne bestemmes ved sociale styrkeforhold: de dominerede klasser, fraktioner og lag er – vel egentlig altid – i større eller mindre grad med til at forme statens virkemåde.

Principielt er det muligt, og i praksis formentlig gennemførligt, at analysere en given stats udenrigspolitik ud fra dette paradigme, d.v.s. forstået som fungerende i overensstemmelse med en "national interesse", der udgør en kun analytisk delelig syntese af de dominerende klassers interesser og de dominerede klassers modifice-

rede indvirken herpå. Iøvrigt kan det vel heller ikke udelukkes at der på visse punkter kan bestå et interessefællesskab imellem de dominerende og dominerede klasser med hensyn til magtpolitiske og andre internationale spørgsmål.

Hovedsagen nu er imidlertid, at der kan udgrænses specifikke interesser med hensyn til den magtpolitiske struktur. På baggrund heraf er der intet overraskende i, at der findes en praksis, der er rettet imod denne. Situationen er for så vidt parallel til forholdet i en enkelt samfundsformation. Også her er der afledte interesser m.h.t. statens form og funktionsmåde, specielt m.h.t. styreformen, og der er også her en snævert politisk praksis, der retter sig imod de politiske strukturers konkrete udformning.

I forlængelse af det brede begreb for international politik, der blev peget på ovenfor, kan vi altså også bestemme et *begreb for international politik i snæver forstand*. Uden at intendere andet end en foreløbig angivelse heraf, kan et sådant begreb karakteriseres som omfattende *strukturer, interesser og praksisser, der angår den magtpolitiske struktur*. Mit argument er altså, at en logisk udfyldning af den historiske materialismes teoretiske ramme fører til en bestemmelse af et snævert begreb for international politik, der egentlig ikke er så forfærdelig forskelligt fra f. eks. Morgenthau definition, ifølge hvilken international politik er de aktiviteter der angår magtens fordeling imellem staterne i det internationale system.⁹⁹ I den forbindelse er det nok værd at gøre opmærksom på, at Morgenthau adskiller sig fra megen anden moderne politologi ved at gøre *magt, stat og interesser* til grundbegreber for sin teoriudvikling, begreber der som bekendt indtager en fremtrædende placering i nyere materialistisk statsteori, specielt hos Poulantzas.¹⁰⁰ For en ordens skyld skal det straks tilføjes, at denne konstatering selvsagt ikke ændrer ved det korrekte i den marxistiske kritik af Morgenthau, og af den realistiske tradition iøvrigt, idet kritikken jo ikke så meget går på, hvad Morgenthau gør, som på hvad han undlader at behandle: det materielle og sociale indhold i den nationale interesse lades uomtalt,¹⁰¹ og en række relevante politiske internationale problemstillinger defineres bort i kraft af det meget snævre begreb for international politik.¹⁰² Men i det omfang det er muligt at udvikle en almen teori om international politik i denne snævre forstand, må man formentlig konkludere, at det allerede er gjort af Morgenthau og andre realistiske teoretikere.

Den konklusion jeg via disse overvejelser vil frem til er, at en given stat i sine eksterne aktiviteter vil være underlagt strukturel determination¹⁰³ for det første selvfølgelig fra de interne strukturer på alle niveauer. Med derud-

over fra både internationale økonomiske strukturer og fra de internationale politiske strukturer, og specielt den magtpolitiske struktur. Helt ud i enkelte aktiviteter og konkrete initiativer vil alle disse former for strukturel determination være til stede, omend selvfølgelig med varierende styrke.

Statens udenrigspolitiske funktioner kan siges at være indeholdt i den almene bestemmelse af staten som samfundsformationens sammenholds- og persistensfaktor, da denne overordnede funktion logisk set må siges at omfatte statens sikring af ekstrasocietale betingelser for produktionsforholdenes udvidede reproduktion, og dermed samfundsformationens reproduktion.¹⁰⁴ Men så snart denne side af statens funktioner skal konkretiseres yderligere, kræver det at alle disse determinationsforhold indarbejdes.

Eksempelvis må bestemmelsen af den amerikanske stats eksterne funktionsmåde referere både til de amerikanske produktionsforholds fremskredne internationale ekspansion og de amerikanske produktivkræfters teknologiske førerstilling, og til den amerikanske stats placering som den hegemoniske kapitalistiske stormagt, stillet over for en ikke-kapitalistisk stormagt. Det må således anses for teoretisk utilstrækkeligt, når James Petras og Morris Morley foretager en analyse af den amerikanske "imperiale stats" funktioner i forhold til den kapitalistiske periferi, uden at komme ind på forholdet til Sovjetunionen i andet end få forbigående bemærkninger.¹⁰⁵

Mere alment er sagen den, at den analyse af en given samfundsformations eksterne relationer kræver at såvel placeringen i den internationale økonomi, som placeringen i den magtpolitiske struktur (og andre internationale politiske strukturer) inddrages. Og faktisk kan vi gå et skridt videre og hævde, at også en fuldstændig analyse af de interne udviklingsprocesser i en samfundsformation kræver at begge disse aspekter inddrages. Der blev jo tidligere, med henvisning til Poulantzas, argumenteret for det nødvendige i at se en samfundsformation i sin internationale kontekst.¹⁰⁶ Denne kontekst er først tilfredsstillende inddraget, når både de økonomiske og politiske aspekter er med.¹⁰⁷

5. Afslutning

Skal jeg kort sammenfatte, har jeg i det foregående argumenteret for, *for det første* at den marxistiske teori-dannelse om internationale forhold har karakter af en teori om samfundsformationer, ikke produktionsmåder, og at historisk konkrete analyser, der fokuserer på stat og klasser derfor er vigtige;

for det andet at der i en sådan teoriudvikling må refereres til den globale samfundsformation forstået som en hel-

hed med økonomiske, politiske og ideologiske niveauer, der er sammensat af afgrænsede enkelte formationer;

for det tredje at der kan anlægges såvel "systembetragtninger" som "statsadfærdsbetragtninger" og foretages andre afgrænsninger af partielle analyser indenfor den historiske materialismes rammer; og

for det fjerde at den magtpolitiske struktur må anerkendes som en relativt selvstændig struktur med egne specifikke effekter for andre strukturer, og dermed for de sociale klassers interesser og praksis, og følgelig at den magtpolitiske struktur altid må indarbejdes, omend selvfølgelig på forskellig vis, i de konkrete analyser, der formentlig idag vil være de vigtigste for en videreudvikling af marxismen.

Morten Ougaard

Noter

- ¹ Giovanni Arrighi, *The Geometry of Imperialism*, London 1978, p. 33.
- ² Jeg tænker her specielt på de franske bidrag til præcisering og udvikling af den marxistiske teori, især Althussers, Poulantzas' og Bettelheims arbejder. Iøvrigt er det følgende til dels en uddybning og udvikling af synspunkter jeg tidligere har præsenteret mere skitseagtigt, i 'Althusserskolen og teorien om imperialismen' i Johs. Andersen (red.), *Althusserskolen, en introduktion*, Aalborg 1980, pp. 142-157.
- ³ Det skal bemærkes, at der ikke er fuld enighed om disse grænsedragninger imellem forskellige skoler indenfor marxismen. Se f. eks. Lundkvist, *Introduktion til metoden i Kapitalen*, Århus 1973, p. 64f, og John Martinussen, *Staten i perifere og post-koloniale samfund: Indien og Pakistan*, Århus 1980, p. 27 note 2, samt den straks følgende diskussion i nærværende artikel.
- ⁴ Louis Althusser, *Pour Marx*, Paris 1965, p. 104f.
- ⁵ Nicos Poulantzas, *Pouvoir politique et classes sociales*, Paris 1975 (1. udgave 1968) p. 8f.
- ⁶ *Ibid.*, p. 8.
- ⁷ Poulantzas, *Op. cit.*, p.9.
- ⁸ *Ibid.*
- ⁹ *Ibid.*
- ¹⁰ Jvnf. appendix om det "ideelle gennemsnit" i Lire le capital II, Paris 1966.
- ¹¹ Specielt "Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850" i *Marx Engels Werke* (MEW) Band 7, Berlin 1978, og "Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte" i *MEW band 8*, Berlin 1978.
- ¹² Lenin, *Werke, Band 3*, Berlin 1972.
- ¹³ Det skal med det samme fremhæves, at problemet er mere kompliceret end hvad disse formuleringer angiver, idet distinktionen imellem reelt-konkrete og formelt abstrakte begreber ikke er ganske sammen-

faldende med distinktionen mellem samfundsformation og produktionsmåde. Snare er der tale om to selvstændige distinktioner, hvis kombination giver fire begrebstyper:

	Produktionsmåde	Samfundsformation
Formal-abstraktion	"produktionsmåde"	"Samfundsformation". "Samexisterende produktionsmåde"
Ikke-formal abstraktion	realabstraktion f. eks. den feudale produktionsmåde	reelt-konkrete begreber, f. eks. den danske feudalisme i 1300-tallet

Martinussen, *op. cit.*, p. 27 note 2, argumenterer for en tredeling, således at der opereres med formal-abstraktioner, realabstraktioner og begreber vedrørende det reelt konkrete. Hos Martinussen er det vigtige kriterium imidlertid et tredje, nemlig spørgsmålet om begrebernes forskellige placering i et videre konkret analysearbejde. Under anvendelse af Althussers G-I, G-II, G-III model for processen i den teoretiske praksis (Pour Marx, *op. cit.*, p. 187 ff) udskiller Martinussen de begreber, der kan fungere som teoretiske produktionsmidler i et senere historisk konkret analysearbejde, (d.v.s. som G-II), og henfører disse til kategorien af realabstraktioner (*op. cit.*, p. 98 ff og 1359 ff). Samtidig bortser Martinussen fra skellet mellem samfundsformation og produktionsmåde, hvilket får det resultat, at de fremanalyserede begreber for perifere stater placeres i samme begrebslige kategori som de velkendte lovmæssigheder for den kapitalistiske produktionsmåde. Dette forekommer at være for vidtgående. En mere rimelig løsning er det formentlig at acceptere, at der inden for kategorien af reeltkonkrete begreber kan udskilles mere generelle udsagn, der har gyldighed for flere historisk konkrete samfundsformationer hørende til samme type – f. eks. de perifere samfund.

I nærværende sammenhæng er det imidlertid distinktionen imellem produktionsmåder og samfundsformationer der er afgørende, hvorfor de øvrige distinktioner lades uomtalt i det følgende.

- ¹⁴ Hermed antydes, at nærværende diskussion bl. a. også rummer en kritik af den retning indenfor nyere marxisme, der er blevet kendt som kapitallogik. Vi vender senere tilbage til kapitallogikken.
- ¹⁵ Poulantzas, *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, Paris, 1974, p. 26.
- ¹⁶ Dette fremgår af Poulantzas produktion i sin helhed, men især af de historisk konkrete studier, foruden det netop nævnte *Fascisme et dictature*, Paris 1970, og *La crise des dictatures*, Paris 1975.
- ¹⁷ Om denne problemstilling se Curt Sørensen, *Marxismen og den sociale orden*, Grenå 1976, p. 38 ff.

¹⁸ Dette er specielt fremhævet af Althusser i *Réponse à John Lewis*, Paris (Maspero), 1973, p. 30 f.

¹⁹ Dette udelukker selvfølgelig ikke, at teorier og begreber fra det første teoretiske felt løbende anvendes, præciseres og videreudvikles i analysen af historisk konkrete samfund. Måske er dette endog den mest frugtbare måde, hvorpå sådan videreudvikling kan finde sted.

Det udelukker heller ikke, at der gennemføres analyser, der kun omhandler samfundsformationernes økonomiske niveau – Lenins førnævnte undersøgelse er netop et eksempel herpå. Men det betyder, at sådanne analyser har den principielle begrænsning, at den iagttagne udvikling ikke kan forklares alene ved henvisning til økonomiens egendynamik.

²⁰ Se diskussionen af disse problemer i Samir Amin, *Classe et nation dans l'histoire et la crise contemporaine*, Paris 1979 og i Poulantzas, *Staatstheorie*, Hamburg 1978, p. 85 ff. (oversættelse af *L'état, le Pouvoir, le Socialisme*, Paris 1977).

²¹ Bettelheim, Charles, *Remarques théoriques*, i Emmanuel, A., *L'échange inégal*, Paris 1972, pp. 297–341. Iøvrigt har Bettelheim formentlig haft en væsentlig, men mere generel og upræcis betydning for den franske imperialismeteoretiske debat, bl. a. i kraft af sin rolle som redaktør for serien "économie et socialisme" på forlaget Maspero, i hvilken navne som Godelier, Rey, Emmanuel og Palloix og mange andre optræder.

²² Bettelheim, *op. cit.* pp 318 ff.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Se ovenfor, note 15 og 16.

²⁶ Poulantzas, 1974, *op. cit.*

²⁷ Se ovenfor side 5.

²⁸ Poulantzas, 1974, *op. cit.*, p. 26.

²⁹ Denne problemstilling behandles især i afsnittet 'L'internationalisation des rapport Capitaliste et l'etatnation', *Ibid.* Hovedparten af dette afsnit er oversat til dansk i *Oktober* nr. 1. 1974, men nogle i nærværende sammenhæng centrale passager er udeladt i denne oversættelse.

³⁰ *Ibid.* p. 55.

³¹ Poulantzas fremhæver især dette i *Fascisme et dictature*, *op. cit.*

³² Dette fremhæves specielt af Bettelheim, *op. cit.*, p. 319 f.

³³ Poulantzas, *les Classes Sociales . . .*, *op. cit.* p. 54.

³⁴ Bettelheim diskuterer dog også den ulige udvikling. Hos disse to forfattere knyttes denne tese specifikt til forholdet imellem samfundsformationer hvor den kapitalistiske produktionsmåde er dominerende, mens den ulige udvikling hos en anden fremtrædende moderne imperialismeteoretiker mere har karakter af en almen historisk lovmæssighed. Se Samir Amin, *Classe et nation . . .*, *op. cit.*, specielt p. 26.

³⁵ I Bettelheims tilfælde: en kritik af Emmanuel's behandling af det ulige bytte, og for Poulantzas: den ulige udvikling i de europæiske samfund.

- ³⁶ Se Klaus Busch, *Die Multinationalen Konzerne. Zur Analyse der Weltmarktbeziehung des Kapitals*, Frankfurt am Main, 1974, Neusüss, Christel, *Imperialismus und Weltmarktbeziehung des Kapitals*, 1972, Wolfgang Schoeller 'Unterentwicklung und ungleicher Tausch auf dem Weltmarkt' i Tibi und Brandes (hrsgb) *Handbuch 2. Unterentwicklung*, Frankfurt am Main, 1975, Forfatterkollektiv, *Imperialisme, Grundlag-funktion-konsekvens*, Århus 1977, Tilla Siegel, *Kapitalismus als Weltsystem. Methodische Probleme einer marxistischen Analyse des Weltmarkts*, Frankfurt, 1980.
- ³⁷ Det er karakteristisk at det sidste af de i foregående note nævnte værker har meget lidt nyt at sige i forhold til det første. Otte års teoriudvikling har nærmest ikke ført nogen steder hen.
- ³⁸ Steffen Neugebauer, 'Kapitalismustheorie und Imperialismus', i *Gesellschaft Beiträge zur Marxschen Theorie 8/9*, Frankfurt 1976. Neugebauer har fat i at kapitallogikernes vanskelighed skyldes at der sker en sammenblanding af forskellige teorifelter. Men det må dog siges at være for vidtgående, når han hævder at der hos Neusüss sker en forveksling af *realobjekt* og *tankeobjekt*, d.v.s. af begreb og virkelighed (p. 228 f). Der er selvfølgelig kun tale om en forveksling af forskellige begrebstyper, der står i et forskelligt forhold til realobjektet.
- ³⁹ Neusüss, *op. cit.*, p. 140 ff.
- ⁴⁰ Busch, *op. cit.* p. 96 ff.
- ⁴¹ Et sådant forsøg, rummende en række ganske interessante hypoteser, og synsvinkler, bl. a. omkring spørgsmålet vedrørende profittens faldende tendens findes i Proletarische Front, Gruppe Westdeutscher Kommunisten, *Imperialismen idag*, Århus 1975, (samlet og oversat fra en række hæfter, der udkom i december 1971 i Hamburg). Når det kommer til stykket er dette nok den bedste af de her nævnte kapitallogiske analyser, da den tager værdilovens modificerede gennemslag alvorligt og undersøger de faktiske modifikationer i en historisk og konkret analyse.
- ⁴² Arrighi, *op. cit.*, p. 43 ff.
- ⁴³ *Ibid.*, p. 23.
- ⁴⁴ Lenin, *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*.
- ⁴⁵ Jvnf. f. eks. ordlisten til den engelske udgave af Pour Marx, som også findes i den danske oversættelse *For Marx*, København 1969.
- ⁴⁶ Arrighi, *op. cit.*, p. 23 noten.
- ⁴⁷ Der henvises til de talrige figurer i Arrighis tekst.
- ⁴⁸ Et enkelt eksempel: begrebet "formal imperialism" kan både karakterisere Englands stilling som kolonimagt (p. 61) og USA's placering efter 2. verdenskrig som ledende indenfor forskellige internationale organisationer (p. 96). Der er ifølge Arrighi substantielle forskelle imellem de to situationer, men alligevel en vis "bred analogi" (p. 97). En sådan "bred analogi" er næppe hensigtsmæssig som grundlag for begrebsdannelsen.
- ⁴⁹ Det er næppe kun som element i en marxistisk teori-
- dannelse, at Arrighis forsøg kommer til kort. Uanset hvilke teoretiske grundpositioner, der arbejdes ud fra, er det en mangel at Hobsons problematik intetsædtes udsættes for en kritisk bearbejdning i lyset af sådanne grundpositioner. Med andre ord: frem for at foretage en kritisk diskussion af Hobsons udtalte, og derfor ikke diskuterede og uafklarede præmisser, vælger Arrighi blot at fremdrage dem og præsentere dem grafisk, d.v.s. at reproducere Hobsons uklarheder.
- ⁵⁰ En række nyere marxistiske værker om internationale forhold og imperialism lades altså uomtalt, med den begrundelse at de kun i meget begrænset omfang behandler problemernes placering i den historiske materialismes teoretiske system. Dette gælder således Anthony Brewer, *Marxist Theories of Imperialism*, London og Boston, Christian Palloix, *Travail et production*, Paris 1978, Albert Szymanski, *The Logic of Imperialism*, New York 1981, Georg Sørensen, *International Politik og Marxisme*, Aalborg 1980, og Bill Warren, *Imperialism, the pioneer of Capitalism*, London 1980.
- Ekkehart Krippendorff, *Internationales System als Geschichte, Einführung in die Internationalen Beziehungen 1*, Frankfurt 1975, og *Internationale Beziehungen als Wissenschaft, Einführung 2*, Frankfurt 1977, behandler spørgsmålet om international politik ud fra forskellige synsvinkler, og indtager på flere punkter *implicit* en position, der svarer til den her skitserede. Imidlertid diskuterer de overordnede spørgsmål næsten ikke eksplicit, hvorfor det er fundet mest hensigtsmæssigt først at kommentere Krippendorff i det følgende afsnit.
- ⁵¹ *L'accumulation à l'échelle mondiale*, Paris et Dakar 1970, her citeret efter den svenske oversættelse, *Den globale kapitalakkumuleringen*, Uddevalla 1974.
- ⁵² Amin 1974, *op. cit.*, p. 29 f.
- ⁵³ Denne karakteristik baserer sig på værket i sin helhed, og specielt den partielle sammenfatning p. 148 ff.
- ⁵⁴ *Le développement Inegal*, Paris 1973.
- ⁵⁵ Se min kritik af Amin i 'Samir Amin og klassekampene i periferien' i *Oktober nr. 10*, København 1978.
- ⁵⁶ Samir Amin, "Une crise structurelle" i Amin et. al., *La crise de l'imperialisme*, Paris 1975, pp. 11-48.
- ⁵⁷ *Ibid.*, p. 12.
- ⁵⁸ "Imperialismens krise" i *Oktober nr. 5*, 1976 pp. 16-28. En oversættelse af "C'est une crise de l'imperialisme" i *Minuit*, no 14 1975.
- ⁵⁹ *Ibid.*, p. 19, p. 27.
- ⁶⁰ Se f. eks. p. 25 f.
- ⁶¹ Amin, Samir, *La loi de la valeur et le matérialisme historique*, Paris 1977.
- ⁶² *Ibid.*, p. 8.
- ⁶³ Amin, Samir, *Classe et nation . . .*, *op. cit.*
- ⁶⁴ *Ibid.*, p. 219.
- ⁶⁵ *Ibid.*, p. 220 ff.
- ⁶⁶ *Ibid.*, p. 38.
- ⁶⁷ *Ibid.*, p. 36 f.

- ⁶⁸ *Ibid.*, p. 34. Det bør nok med det samme tilføjes at Amin med denne formulering måske bevæger sig i den modsatte grøft, d.v.s. i retning af en position, hvor en række subjektive valg ses som bestemmende for samfundsudviklingen. Jvnf. iøvrigt bemærkningerne ovenfor p. 8 f.
- ⁶⁹ *Ibid.*, p. 183.
- ⁷⁰ Jvnf. min tidligere anførte artikel i Oktober.
- ⁷¹ Amin, 1979, *op. cit.*, p. 170, 186 ff.
- ⁷² Dan Nabudere fremlægger i bogen *The Political Economy of Imperialism*, Dar es Salaam, 1977, en anden opfattelse. Ifølge Nabudere skyldes Amins vanskeligheder netop at han forsøger at anvende denne diskussion se f. eks. hos Ekkehart Krippenhævede, at analysens udgangspunkt må være den kapitalistiske produktionsmådes lovmæssigheder, indenfor hvilke han så placerer forholdet mellem center og periferi. De 'fattige lande' forstås udelukkende som et appendix til metropolernes kapitalistiske produktion (236). I de konkrete analyser er Nabudere dog nødt til at bevæge sig over på samfundsformationernes felt, og hans afhandling er, trods de teoretiske svagheder, en af de bedre fremstillinger af center-periferi-relationens historiske udvikling.
- ⁷³ Det fremgår her, at diskussionen er knyttet specifikt till fasen efter 2. verdenskrig. Den ganske omfattende diskussion af, fra hvornår i historien der kan tales om en global formation eller et verdenssystem, er ikke afgørende i nærværende sammenhæng. Om denne diskussion se f. eks. hos Ekkehart Krippendorff, 1 *op. cit.* p. 11 ff og Krippendorff 2, *op. cit.* p. 24 ff.
- ⁷⁴ Eksempler herpå er Krippendorff 2, *op. cit.* og Georg Sørensen, *op. cit.*
- ⁷⁵ Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System I*, New York 1974, p. 350 f.
- ⁷⁶ Om totalitetsopfattelsen, der er central for den historiske materialisme, se Curt Sørensen, *op. cit.*, p. 111 ff., Althusser, *Pour Marx*, *op. cit.* p. 166 ff. og mere introducerende Finn Skadkær Pedersen, Samfundstotalitet og historie, i Andersen (red), Althusser-skolen – en introduktion, *op. cit.*, pp. 55–65.
- ⁷⁷ At inddelingen i lejr foretages således er naturligvis begrundet i den betydning det økonomiske niveau tillægges. På dette grundlag må den kinesiske tre-verdens opfattelse, hvorefter de to supermagter udgør den første lejr, afvises. Se Redaktionen ved Folkets Dagblad, *Formand Maos teori om verdens deling i tre . . .*, København 1977. Men ligeledes må det afvises at henregne Kina til den kapitalistiske lejr på grundlag af en eventuel de-facto magtpolitisk placering i alliance med USA.
- ⁷⁸ Se f. eks. Gorm Rye Olsen, "Perifere samfund – det er mange ting" i *Grus nr. 2*, 1980, pp. 49–74, og om hierarkiseringen af de Vesteuropæiske økonomier, Henrik Plaschke, "Krisen og den internationale arbejdsdeling" i P. Neersøe og H. Plaschke (red), *Imperialismen og den tredje verden*, København 1980, pp. 153–197.
- ⁷⁹ Jvnf. foran p. 8 f.
- ⁸⁰ Dette er et ultrakort resumé af klasse teorien hos Poulantzas, som den er fremstillet i "Les classes sociales . . .", *op. cit.* indledningsafsnittet.
- ⁸¹ Intentionen om at foretage sådanne analyser bør dog ikke afskrives. Specielt forekommer *globale konjunkturanalyser*, der søger at sammenfatte de væsentlige internationale modsætninger og deres indvirkning på og sammenspil med hinanden i en given situation, at være vigtige. Eksempler på forsøg i denne retning kan findes i de tidligere nævnte Amin artikler fra 1975 og i André Farhi "imperialismens krise og det internationale valutasystem" i *Tidsskrift for Politisk Økonomi*, 4. årg. nr. 2, 1977; oversat fra "Le régime du dollar. Hegemonie et declin", i Fitt, Yan, et. al., *La crise de l'imperialisme et la troisième guerre mondiale*, Paris 1976. Iøvrigt er det ikke kun marxister, der tilstræber at foretage sådanne globale konjunkturanalyser. Der er tradition for at international-politik fagets etablerede udøvere med mellemrum foretager en global *tour d'horizon*.
- ⁸² Det fremgår heraf, men bør måske fremhæves yderligere, at der også inden for feltet for teoridannelse om samfundsformationerne foregår teoriudvikling på forskellige abstraktionsniveauer. Skellet imellem de to teoretiske felter (produktionsmåde – samfundsformation) er altså ikke et skel imellem forskellige abstraktionsniveauer.
- ⁸³ Se f. eks. Erling Bjøl, *Internationale Politik*, 4. udgave, Stockholm 1976, p. 12 f.
- ⁸⁴ Om konjunkturbegrebet, se Poulantzas, *Pouvoir Politique . . .*, *op. cit.*, p. 90 ff.
- ⁸⁵ En konsekvens heraf er, at man indenfor den historiske materialisme næppe vil tilstræbe udvikling af generaliserende udsagn der alene angår beslutningstager-adfærd.
- ⁸⁶ Se ovenfor p. 2 f.
- ⁸⁷ Udover de tidligere anførte arbejder af Amin, Busch, Palloix, Poulantzas, m. fl. kan nævnes Annersted og Gustavsson, *Towards a new International Division of Labour*, Roskilde 1975, Fröbel, Heinrichs und Kreye, *Die Neue Internationale Arbeits-tteilung*, Hamburg 1977.
- ⁸⁸ Jvnf. den ovenfor fremførte kritik af kapitallogikken og Amin.
- ⁸⁹ Wallersteins hovedværker er *The Modern World System I*, *op. cit.* og *The Modern World System II*, New York 1980.
- ⁹¹ Se ovenfor note 50.
- ⁹⁰ En diskuterende oversigt over dele af denne teoridannelse findes i Christopher Chase-Dunn, "Interstate System and Capitalist World-Economy: One Logic or Two?" i *International Studies Quarterly*, Vol 25 No 1, March 1981 pp. 19–42.
- ⁹² Det er karakteristisk, at hverken Chase Dunn, Krippendorff eller Wallerstein gør særligt meget (faktisk nærmest intet) ud af at diskutere deres grundlæggende begreber. Hos Krippendorff findes der således ikke en diskussion af, hvorledes begrebet "interna-

tionalt system" – der anvendes hyppigt – egentligt forholder sig til de klassiske marxistiske begreber han iøvrigt anvender: stat, magt, klasse m. fl. Noget tilsvarende gælder Chase-Dunns "interstate-system".

⁹³ Men et sådant kriterium kan ikke stå alene. Samfundenes forskellige økonomiske og politiske grundtræk er naturligvis af stor vigtighed.

⁹⁴ En væsentlig årsag er vel, at dette implicerer Sovjet-samfundet, der som bekendt har udgjort et både teoretisk og politisk problem for den vestlige marxisme i mange år, jvnf. iøvrigt Althussers "To, tre (brutale) ord om Marx og Lenin", i *Tidsskrift for Politisk Økonomi*, nr. 1, 1978, pp. 8–17 (oversat fra et italiensk konferenceindlæg fra 1977).

⁹⁵ Et sådant synspunkt vil i dag formentlig være meget svært at finde, også indenfor den ikke-marxistiske teoridannelse, omend selvfølgelig fremvæksten af "interdependenstraditionen", begyndende med Coopers *The Economics of Interdependence: Economic Policy in the Atlantic Community*, New York 1968, må ses som udtryk for, at det volder visse problemer at indpasse denne påvirkning i det traditionelle paradigme. Se også Keohane og Neyes kritik af "realisterne" i *Power and Interdependence*, Boston 1977, p. 11 ff.

⁹⁶ Se Poulantzas, *Pouvoir politique ... op. cit.* pp. 32 ff.

⁹⁷ For en fastlæggelse af regime-begrebet, se Keohane and Neye, *op. cit.*, p. 19 f.

⁹⁸ Krippendorff II, *op. cit.*, p. 68 f.

⁹⁹ Se Morgenthau *Politics Among Nations* 1948, p. 15 f.

¹⁰⁰ Det er derfor heller ikke noget tilfælde, at Krippendorff specielt fremhæver Morgenthau som en af de bedste realistiske teoretikere, Krippendorff, II *op. cit.*, p. 37.

¹⁰¹ Krippendorff, II, *op. cit.* p. 48, p. 84.

¹⁰² Morgenthau studerer hvad han kalder "den politiske politik", til forskel fra f. eks. den økonomiske politik. Den "politiske politik" er den aktivitet, der sigter direkte på at øge nationens magt i forhold til andre nationer, *op. cit.* p. 14.

¹⁰³ Der mindes om, at den strukturelle determination altid skal ses i sammenhæng med handlingens mulighed: praksis kan ændre strukturerne, jvnf. bemærkningerne ovenfor p. 6.

¹⁰⁴ Se Bettelheim, *op. cit.*, p. 320.

¹⁰⁵ Petras and Morley, "The U.S. Imperial State" i James F. Petras et. al., *Class, State and Power in the Third World*, Montclair N.J. and London, 1981, pp. 1–36.

¹⁰⁶ Se ovenfor p. 8 f.

¹⁰⁷ Et eksempel på en analyse, der følger disse retningslinier, og som har været inspirerende for ovenstående formuleringer, er Poulantzas' analyse af de sydeuropæiske diktaturer, *La crise des dictatures, op. cit.* Heri baseres analysen af de politiske kriser og de sociale kræfters handlemuligheder på en afdækning af bl. a. samfundenes placering i kapitalens internationaliseringsproces og deres placering i det internationale militærstrategiske spil, d.v.s. i modsætningen USA – Sovjet.